

Tale af Livia Fränkel, mindehøjtidelighed i Neuengamme, 3. maj 2021

Jeg blev født i den lille by Sighet i Rumænien (Transsylvanien), som var en del af Ungarn før første verdenskrig.

Sighet havde 30.000 indbyggere, hvoraf en tredjedel var jøder. Vi var fire i familien, far, mor, min ældre søster og mig. Far havde sin egen forretning, han lavede bølgepap (kasser osv.). Forretningen gik godt, vi levede godt og boede i et meget flot, moderne hus.

Min barndom var tryk og lykkelig. Der var ingen anti-jødiske love kun mange menneskers antisemitisme. Men det var bare noget, man skulle vænne sig til. Det gjorde jeg også. Det skete, at jeg hørte i skolen: "Din beskidte jøde, tag tilbage til dit eget land, du er ikke velkommen hos os pæne, kristne mennesker!"

Ikke desto mindre husker jeg min barndom som smuk og tryk i en varm atmosfære.

Jeg husker tydeligt den 1. september 1939, da krigen brød ud. Mor hulkede, da hun lyttede til radioen og sagde, at hun allerede havde oplevet krig (hvilket betyder første verdenskrig). Skulle hun nu opleve krig for anden gang?

Først blev vi ikke direkte berørte af krigen, men vi hørte i nyhederne, at Hitler havde stor succes. I Europa overgav det ene land efter det andet sig, og mordet på jøderne var allerede begyndt med besættelsen af Polen. I sommeren 1940 besluttede Hitler, at Transsylvanien skulle vende tilbage til Ungarn. I august 1940 skiftede vi fra rumænsk til ungarsk statsborgerskab, og vores liv ændrede sig fuldstændigt. Ungarn gik ind i krigen, og anti-jødiske love blev indført. Og vores daglige liv blev mere og mere begrænset.

Rygter nåede os, om at SS dræbte jøder i Europa. Det var imidlertid meget vanskeligt at tro, at civiliserede mennesker som tyskerne var skyldige i sådanne grusomheder. Så vi besluttede ikke at tro på rygterne. Så gik der fire år, og de gik godt for os, på samme tid som europas jøder blev slagtet i stor stil. I modsætning til det boede vi stadig hjemme hos vores familier!

Men i vinteren 1944 indså Hitler, at han havde tabt krigen. Han var imidlertid tilfreds, fordi det næsten var lykkedes at "gøre Europa fri for jøder." Der var ikke flere jøder i live bortset fra de 850.000 i Ungarn. Og Hitler var fast besluttet på, at hvis han skulle dø, så ville han tage disse

850.000 jøder med sig. Så han henvendte sig til den ungarske præsident Miklos Horthy og forlangte, at jøderne skulle udleveres. Horthy nægtede, men så gjorde Hitler noget uventet: han marcherede ind i Ungarn og besatte landet, selv om landene var allierede.

Den dag i marts 1944, da jeg første gang så tyske soldater på Sighet-strædet, begyndte jeg at frygte for vores liv. Nu gik alt meget hurtigt. Den første lov tvang os til at bære den gule stjerne. Det var ikke så slemt. Vi troede, at hvis det er det hele, så bærer vi da bare den stjerne. Men efter to uger kom der en lov til. En ghetto blev oprettet i udkanten af byen, og vi blev bedt om at pakke vores ting og forberede os på at flytte til ghettoen.

Det var meget smertefuldt at forlade vores smukke hus og alt i det. Men det var alligevel heller ikke så slemt. Vi gjorde, som vi fik besked på, pakkede alt hvad vi havde brug for og flyttede ind i ghettoen. Det tog fire uger at få de 10.000 jøder fra Sighet til ghettoen. Derefter blev portene lukket. Ingen, der ikke hørte hjemme i ghettoen, kunne forlade den eller komme ind.

Efter seks uger i ghettoen fik vi at vide, at myndighederne havde besluttet at rydde ghettoen og sende os et andet sted hen. Hver af os skulle pakke en kuffert, der ikke var tungere end 15 kg. Hvor skulle vi hen? Ingen kunne besvare det spørgsmål for os.

Igen dukkede rygter op, at tyskerne dræbte jøderne i Europa, men det var stadig svært at tro. Optimisterne iblandt os sagde, at det var forår, og tyskerne ville sandsynligvis bruge os til at arbejde på marken. Folk kunne ikke udføre landbrugsarbejdet selv, fordi alle mænd var i krig, så vi jøder skulle gøre det. Det var i orden med os. Så længe familien boede sammen, var alt i orden!

Så vi pakkede vores tasker og gjorde klar til at tage afsted. Tidligt om morgenen stod vi foran huset i ghettoen, og ungarske soldater kom for at hente os. En enorm skare forlod ghettoen. Det var den første transport fra Ungarn, i alt 3001 mennesker. (Jeg vidste det ikke dengang, men nu ved jeg det, fordi alt er dokumenteret.)

Det var en smuk sommerdag med klar himmel. Vi kørte gennem byen, og jeg sagde farvel til husene og til min gamle skole. Jeg tænkte: "Dette er for god en dag til at dø". Sådan følte jeg det. Vi kom til togstationen, hvor tyske SS og ungarske soldater tog sig af os. Der holdt kvægvogne, der oprindeligt var beregnet til ti heste, og ventede på os. 80 mennesker blev stuvet ind i hver

af vognene. Vi fik fire spande, to til at forette vores nødtørft og to med vand. Dørene blev låst med store hængelåse, og toget begyndte at bevæge sig.

Jeg besluttede mig for at holde øje med, hvilken vej toget kørte. Ind i landet mente liv, men hvis det kørte mod grænsen, betød det død. Den anden dag passerede toget grænsen, og det gik op for mig, at vi var i Polen. Da forstod jeg, at jeg måtte acceptere det faktum, at vi alle sammen skulle dø. Vores situation i togvognen var meget vanskelig. Vi kunne næsten ikke trække vejret.

Men det værste var manglen på vand. Tørsten gjorde os vanvittige, toget stoppede ved flere stationer, og jeg bad folk give os noget vand. Men de vendte hovedet væk, som om de ikke havde hørt mig, og ingen gav os vand.

Turen varede i tre dage. Sent om aftenen på tredje dagen stoppede toget, og vi hørte meget støj. Vi indså, at dette var endestationen. Jeg ledte efter navnet og læste det polske navn Oswiecim, på tysk: Auschwitz-Birkenau. Jeg havde aldrig hørt om dette sted før.

Dørene til togvognen blev åbnet, og en frygtelig stank udefra mødte os. Vi sprang ned på perronen og blev straks adskilt fra vores far uden at kunne sige farvel. Kun kvinder og børn blev tilbage. Det var meget kaotisk; vi fik at vide, at vi skulle blive, hvor vi var og vente på vores tur. Vi kunne se, at der skete noget langt foran os. Vi vidste ikke hvad.

Det var sent på aftenen, og området blev oplyst med enorme spotlights. Der stod vi tre, Mor, min søster og jeg og holdt hænder. Jeg tror ikke, vi talte med hinanden, men jeg husker mine egne tanker. Jeg var ret sikker på, at det var de sidste timer i mit liv. De ville dræbe os. Jeg spekulerede bare på, hvilken metode de ville bruge til at dræbe så mange mennesker. Men nej, jeg kunne ikke gætte metoden. Under alle omstændigheder sagde jeg farvel til livet, i håb om at det ville ske hurtigt og ikke gøre ondt.

Pludselig stod vi foran en SS-officer. Den næste dag fandt vi ud af, at det var Dr. Josef Mengele, som var på vagt den aften. Han afgjorde, hvem der skulle leve, og hvem der skulle dø. Han pegede på Mor og sendte hende til venstre. Så pegede han min søster til højre og også mig. Mor lod os ikke gå. Hun sagde bedende til officeren, at vi var en familie og ønskede at blive sammen. Kunne vi ikke bare begge to komme med hende?

Men officeren var meget beslutsom, han sagde: "Nej! I gamle kører med lastbilen, men de unge kan gå. I ses igen i morgen! " Mor hulkede: "Vand, giv mig noget vand." Så blev han utålmodig og råbte til hende: "Nej, skynd dig, skynd dig! Hvis du skynder dig, får du hurtigere vand! " Så Mor måtte lade os gå. Hendes sidste ord til os var: "Pas på hinanden, piger!"

Samme aften fra den 17. til den 18. maj 1944 blev min mor og far gasset i Auschwitz! Og jeg ved ikke, om Mor fik noget vand, før hun døde ...

Vi unge kvinder mellem 15 og 40 år måtte gå. Derefter skulle vi tage alt tøjet af foran en stor barak og gå ind i barakken, hvor der var mange kvindelige og mandlige fanger. Alle havde stribet tøj på. Vi skulle sætte os ned, og mændene kom hen og barberede vores hår af. På denne måde frarøvede man os vores menneskeværdighed. Så skulle vi tage brusebad, fik fangedragter på og gå ind i lejren. Vi gik ind ad porten med skiltet "Arbeit macht frei", og et kvindeorkester spillede glad musik.

Så nåede vi vores barak, et stort murstenhus. Det var blevet morgen, og jeg huskede, at officeren havde sagt, at vi ville møde vores mor næste dag. Så jeg gik hen til en af vores vagter og spurgte: "Hvornår kommer Mor?" Hun så på mig, tog min arm og trak mig hen til vinduet. Der pegede hun på en skorsten med røg og flammer, der kom ud af den. "Ser du skorstenen?" skreg hun. "Der brænder dine forældre og din familie. Tro ikke, du nogensinde ser hende igen! Det her er ikke et sanatorium, din idiot, du er kommet til en udryddelseslejr." Jeg stirrede bare på hende og kunne ikke fatte, hvad hun sagde.

Efter seks uger i Auschwitz var vi så heldige at blive udvalgt til tvangsarbejde og sendt til Tyskland. Efter en tredages rejse i kvægvogne, stoppede toget, og jeg kunne læse stationens navn: Hamburg! Jeg syntes, det var lidt pudsigt at komme til denne store by, som jeg havde læst om i min geografibog. I Hamborg blev vi anbragt i en bygning på Dessau-Ufer. Jeg kan stadig huske, hvordan vi nød den smukke udsigt over Elben fra vinduet.

Det var nogle ret gode dage, men desværre var vi der ikke i lang tid. Så blev vi ført til en anden lejr i Wedel. Der arbejdede vi også hårdt, vi var nødt til at gøre forskellige ting. Dette sted var ikke nær så smukt som det forrige. Efter kort tid blev vi flyttet til et tredje sted ved navn

Eidelstedt. (I dag hedder det Lurup.) Der tilbragte vi det meste af vores seks måneders fængsling i Hamborg.

Vi arbejdede hårdt, sult og kulde hjemsøgte os konstant. Hamborg blev tit bombet, hver aften kom de allieredes bombefly og kastede deres bomber ned rundt om os. Nogen gange ønskede vi, at vi ville blive ramt af en bombe, så vores lidelser ville holde op, men det skete ikke.

I begyndelsen af april besluttede SS at rømme lejren, og vi blev igen proppet i godsvogne. Efter tre dages kørsel nåede vi et andet berygtet sted kaldet Bergen-Belsen, hvor vi til sidst blev befriet af britiske tropper den 15. april 1945. Situationen var meget kaotisk, tyfus og alle former for sygdomme herskede i lejren. Folk døde hele tiden. Det tog briterne lang tid at få situationen under kontrol. Efter to måneder fik vi tilbudet om at komme til Sverige. Ved en tilfældighed og med hjælp fra det svenske Røde Kors ankom vi til Sverige i juli 1945.

76 år er der gået siden vi (min søster Hédi og jeg) blev født igen og startede vores nye liv i Sverige. Jeg ser mig rundt i verden og det, jeg ser, er ikke særlig opmuntrende. Vi troede, at vi med Auschwitz ville have nået enden på det frygtelige had til jøder, den slemme antisemitisme. Åh, hvor vi tog fejl ...

Antisemitismen viser sit hæslige ansigt over hele verden, selv i vores land Sverige. Antisemitisme kombineret med fremmedhad og racisme! Ulykkeligvis har vi nu et racistisk parti i parlamentet "Sverigedemokraterne", som netop er blevet det tredje største parti! Jeg bliver bange, når jeg hører dem. Deres mål er at sende alle indvandrere ud af landet samt at kontrollere pressen og offentligt ansatte. De var klart et nazistparti lige fra starten. De spreder had, især mod muslimer.

Da jeg begyndte at skrive denne tale sidste februar, vidste vi ikke, hvor hurtigt vores liv ville ændre sig. Hvem havde nogensinde hørt ordet corona? Min rejse til Hamborg i maj sidste år måtte aflyses ligesom i år. Jeg er taknemmelig, for at jeg endnu ikke er blevet ramt af sygdommen. Jeg er nu vaccineret.

Jeg er en meget gammel kvinde, en af de sidste overlevende. I de sidste 30 år har jeg rejst landet rundt og mødt svensk ungdom. Jeg holder foredrag om 2. verdenskrig med mit

vidnesbyrd om, hvad der kan ske, hvis had og vold får lov til at overtage samfundet. Og hvor vigtigt det er at have lighed mellem mennesker!

Jeg er taknemmelig, for at skæbnen har givet mig et så godt liv efter krigen. Jeg blev gift med en tysk jøde, Hans Fränkel født i Wuppertal-Elberfeldt, og han døde i 2000 efter 53 års ægteskab. Vi har tre børn og seks børnebørn. Og i dag har jeg en stor familie med 15 oldebørn. Det får mig til at sætte pris på livet. Min søster Hédi, der er fire år ældre end mig, klarer sig også godt. Hun har også en stor familie med ti oldebørn.

Så det lykkedes ikke Hitler at ødelægge os. Vi er dem, der vandt. Vores liv fortsætter i de kommende generationer!

Vi lever evigt ...